

Соматичний код культури в романі Герти Мюллер "Гойдалка дихання"

Поняття культурного коду має різнобічний характер і зустрічається в різних галузях науки. У лінгвістиці культурний код відображає навколишній світ, його поділ та структуру у мові та мовленні людини. [1, с. 15]

Коди культури водночас і універсальні, бо притаманні людині як *homo sapiens*, і етноспецифічні по відношенню до культури певного народу. [1, с. 16]

Термін "соматичний код культури" вживають у своїх наукових працях такі лінгвісти, як Абрамова, Алефіренко та ін. Соматичний код культури займає у мові центральне положення, зважаючи на його універсальність, і описує сфери життєдіяльності людини, спираючись на те, що тіло людини – це первинна основа сприйняття, освоєння та структуризації навколишнього світу. Пізнаючи себе, людина пізнавала оточуючий світ і переносила свої знання про себе на навколишню дійсність, що й відображається у понятті соматичного коду культури. В той же час, знання про світ людина ніби "накладала" на себе, що свідчить про універсальність соматичного коду культури завдяки єдності анатомії і фізіології людини. Вчені Т.В.Булігіна та О.Д.Шмельов стверджують, що з точки зору мовознавства, унікальність людини полягає в особливостях будови та функціях людського тіла, які невід'ємно пов'язані з її розумовими якостями. [1, с. 21]

Фразеологізм як мовний знак – це знак "з максимально повним семантичним набором, кодифікованим у формі значення у вигляді макрокомпонентів, які охоплюють граматику, денотацію, оцінку, мотивацію, емотивність та стилістичну маркованість" [2, с. 17].

Фразеологізм несе у собі низку культурних смислів, що й підтверджує його центральне положення у мовній картині світу, зумовлене його образністю. [1, с. 24]

Фразеологізм – це мовне явище зі сформованою культурною конотацією, завдяки якій реалізується функція символу, стереотипу, і фразеологізм стає культурним знаком. [1, с. 24]

Термін "соматичний фразеологізм" вперше зустрічається у статті Е. М. Мордковича "Семантико-тематичні групи соматичних фразеологізмів", де зазначається, що більшість фразеологізмів з соматичним компонентом несуть у собі негативу "пейоративну" характеристику. [1, с. 31]

Мовознавці виділяють три чинники, які лежать в основі формування фразеологізмів з соматичним компонентом:

1. Навколишня дійсність (еволюційний розвиток тварин та рослин, природні явища, які спостерігаються людиною);
2. Загальні закономірності історичного розвитку світу;
3. Особливості характеру, фізичні й психологічні ознаки людини. [1, с. 33]

У даній статті розглядається концепт функціонування соматичного коду культури, а саме фразеологізмів з соматичним компонентом (ФСК) на прикладі роману німецької письменниці Герти Мюллер під назвою "Гойдалка дихання".

В романі зустрічається кілька прикладів таких фразеологізмів, які ми й проаналізуємо:

*“Wenn man sein Schicksal **aus der Hand** gibt, ist man verloren“.*

*“Mein gründliches **Imstichlassen**. Ich brauche viel Nähe, aber ich gebe mich nicht aus der Hand. Ich beherrsche das seidene Lächeln im Zurückweichen. Seit dem Hungerengel erlaube ich niemandem, mich zu besitzen.“*

(вихідна форма фразеологізму – etw. aus der Hand geben: etw. übergeben/ abgeben; auf etw. verzichten – щось віддавати, відмовлятися від чогось). У другому прикладі письменниця за допомогою фразеологізму вказує на відмову не від чогось, а від самого себе (в даному випадку оповідач не відмовляється від себе). Якщо в першому прикладі описується по суті передача чогось з рук людини, то в другому йдеться про те, що людина не опускає руки, не дозволяє оволодіти собою, віддати свою душу, чинить опір руками.

“Man schaut zu und denkt dabei: Die Hasoweh hat ein weiches Herz.”(вихідна форма – in einer rauhen Schale ein weiches Herz haben: sich abgebrüht und hart geben, aber im Grunde gutmütig sein – поводитися грубо і жорстоко, але мати добре серце.) В даному прикладі йдеться не про живу істоту, а про неживий предмет – die Gaskohle (газове вугілля), яке в романі називають die Hasoweh, бо дія відбувається на Україні. Письменниця одушевляє неживий предмет. Головному героєві, оповідачеві, подобається розвантажувати вагони з газовим вугіллям, вони легко відкриваються, швидко розвантажуються, герой лише насолоджується приємним шумом вугілля. Тому він каже, що вугілля має м'яке серце, адже ця робота не виснажує його.

*“Die **Augen** gingen mir über, der Kühlturm begann sich zu drehen. Ein Lastauto begann auf der Straße zu flattern. Auf dem Gehweg begannen drei streunende Hunde ineinander zu schwimmen.“* (вихідна форма – j-m gehen die Augen über: etw. Unglaubliches sehen; verwundert/ erstaunt/ fasziniert/ überwältigt sein – побачити щось неймовірне; бути здивованим, шокованим).

“Und genauso umsonst, aber schwerer ist, sagt die Trudi Pelikan, mit dem Kopf an die Ziegelwand rennen, bis man umfällt.” (вихідна форма – mit dem Kopf gegen die Wand laufen/ rennen: einen aussichtslosen Kampf führen; sich um jeden Preis durchsetzen wollen; etw. Unüberlegtes tun; Selbstzerstörung betreiben – вести безнадійну боротьбу; хотіти пробитися будь-якою ціною; робити щось необдумане; самознищуватися). У наведеному прикладі ідіоматичний вираз вживається одночасно і в прямому, і в переносному значенні. Таким чином, авторка ще більше підкреслює соматичний, тілесний концепт свого роману, назва якого вже несе у собі соматичний код мовної культури письменниці – *“Гойдалка **дыхання**”* (“*Atemschaukel*”).

*“Die **nackte Wahrheit** ist, dass der Advokat Paul Gast seiner Frau Heidrun Gast aus dem Geschirr die Suppe stahl, bis sie nicht mehr aufstand und starb, weil sie nicht anders konnte...“* (вихідна форма – Das ist die nackte Wahrheit: Bekräftigung einer Aussage – підтвердження висловлювання).

“Und jeder wird auf eigene Faust immer weiter nach Osten losziehen, in die verkehrte Richtung, weil nach Westen alles zu ist.“ (вихідна форма – auf eigene Faust: selbständig, von sich aus, ohne einen anderen (um Rat) zu fragen; auf eigene Verantwortung – самотійно, сам, не просячи (поради); під свою відповідальність). *Faust*, кулак, невід’ємна частина тіла людини,

навіть дослівно цей фразеологізм говорить про те, що людина буде робити щось фізично сама, своїм кулаком (руками).

“Es war das große innere Fiasko, das ich jetzt auf freiem Fuß unabänderlich allein und für mich selbst ein falscher Zeuge bin.” (вихідна форма – auf freiem Fuß sein: noch nicht/ nicht mehr in Haft, im Gefängnis sein; eigentlich – ohne Fessel am Fuß(gelenk) – ще не/ більше не бути ув’язненим; власне – без кайданів на ногах).

Отже, в підсумку варто зазначити, що фразеологічні одиниці з соматичним компонентом суттєво впливають на розуміння тексту читачем, поглиблюють і уточнюють його зміст, показуючи водночас різні відтінки мовної культури автора.

Література

1. Баран Я. А. Фразеологія: знакові величини. – : навч. посібник для студ. ф-ів іноз. мов / Я. А. Баран, М. І. Зимомря, О. М. Білоус, І. М. Зимомря. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 256 с.
2. Тараба І. О. Концептуалізація соматичного коду культури у німецьких фразеологізмах : дис. канд. філ. наук : 10.02.04 / Тараба Ірина Олександрівна – Житомир, 2013. – 267 с.
3. Тараба І. О. Соматичний код німецьких фразеологізмів (на прикладі соматизму "die Hand") / І. О. Тараба // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені Івана Франка. – Вип. 49. – 2010. – С. 212–217.
4. Тараба І. О. Соматичний сектор як антропокультурна константа німецької фразеологічної картини світу / І. О. Тараба // Наукові записки. Серія "Філологічна" : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22-23 квітня 2010 року "Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість". – Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія". – 2010. – Вип. 14. – С. 228–231.
5. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag 1997. – 332 S.